

Tizennyolc éves voltam, amikor először találkoztam Lajthával. Kodály küldött hozzá, akinek egyetemi folklórgyakorlatán mint első éves bemutattam kis népdalgyűjtésemet, amit cserkész táborozás közben jegyeztem föl egy sárközi faluban. Kodály biztatott, hogy mutassam meg Lajthának is a Néprajzi Múzeumban, s járjak ki hozzá, ismerkedjem meg a fonográfgyűjteménnyel.

Akkor már hallgattam Lajthának népdalföldolgozásait egy lemezsorozatról, amely Bartók-, Kodály- és Lajtha-földolgozásokban adta közre a legszebb dallamokat s ami első nagy népzenei élményem volt a gimnazistaévek alatt. De személyesen akkor találkoztam vele először. Átnézte kottáimat: sok érdekeset nem talált benne, hiszen ugyanabban a faluban már ő is gyűjtött, sőt őelőtte is, már régebben, Vikár Béla. Népművészetéről híres táj legnevezetesebb faluja volt a „lelőhely”, s az akkor népszerű nyári folklórbemutatón, a „Gyöngyösbokrétán” is szerepelt egy színes csoporttal. Az öreg néni, akitől többek közt dalokat jegyeztem fel, a csoport egyik fő forrása, „betanítója” volt. Egyszer csak Lajtha dühösen fölkiáltott, és hevesen szidni kezdte a Gyöngyösbokrétát „disznóságait”: a papíron, amit kezében tartott, „gyűjteményem” leghitványabb darabja volt, a német *O Tannenbaum* karácsonyi ének motívumai-ból akkoriban elterjedt, slágerszerű műnépdal. „És ezt adják le a rádióban mint magyar népdalt!” – mérgelődött. Összeom-

lottam volna, ha nem tudtam volna magam is, miről volt szó annak a dallamnak esetében, s mennyit ért. Mikor helyesltem neki, s megmagyaráztam, hogy csak az öreg parasztasszonyra való tekintetből írtam le a többi közé, lassan lecsillapodott. Beszélgetni kezdtünk, kifaggatott, látni akarta, mit tudok a dalokról, meddig terjednek ismereteim.

Ettől kezdve kijárogattam hozzá „lejegyzéseinél” asszisztálni. Más és több volt az, mint egyszerű lejegyzés: valamiféle zenei „kóktél” volt. Egy-egy fonografált dallam hallgatása, lekotázása közben ugyanis szó került mindenféléről: először magáról az illető népdalról, azután a magyar népdal különböző problémáiról, majd a magas zenéről, néprajzról s még ezerféle dologról. Élvezetes társalgó, félelmetes vitatkozó volt. Fiatal sablonálláspontjaimat könyörtelen érveléssel zúzta szét. Ha azután, jó idő elteltével, ugyanarra a kérdésre terelődött a szó, s most már meggyőzve vagy hogy könnyebben „ússzam meg a vizgát”, előálltam avval, amit tőle hallottam, ugyanolyan könyörtelenül szétzúzta ezt az álláspontomat is. Meg akart tanítani, hogy minden dolognak két oldala van, s hogy nincsenek végleges és begyökeresedett álláspontok? Mindenesetre utálta a közhelyeket, különösen azokat, amelyek akkor nálunk a zenekritikában uralkodtak. Egyszer látott egy hangversenyen, ahol Lalo gordonkaversenyét játszotta egy vendégművész. Legközelebbi „lejegyzésén” próbára tett: „Hogy tetszett a Lalo-koncert?” Hümmögtem, hogy „nem elég mély”. No, ki is kaptam ezért! „Mi az, hogy »mély«? Zenei fogalom ez? Az a kérdés, szép vagy nem szép, jól hangzik-e, vagy sem!” Nem tudtam úgy fordítani fogalmazásomon, hogy „nem hagyott elég maradandó benyomást”, „nem adott elég mély élményt”, hát csak feladtam a „mély”-et mint értékmérőt, s annyit nyögtem: hát akkor nem volt elég szép.

Máskor Bachhal vágott mellbe. Én inkább csak otthoni zongorázásból, a fűgákból, szvitekből, invenciókból ismertem meg természetesen a két *Passió*-ból; Händelt inkább csak hírből (ritkán telt hangversenyre, rádiónk, gramofonunk pedig nem volt). Vivaldi nevét akkor még inkább csak zenetörténeti kézikönyvekben lehetett találni, mint hangversenyműsorokban. Természetesen Bach-rajongó voltam. Lajthától hallottam először, hogy Bach „vidéki” a „nagyvilági” Händel mellett, hogy elszigetelt magányában nehézkesen követte, amit a nagyvilági szerzők korszerű, könnyed, színpompás zenéjükben alkottak. Egyszer a nálunk egyeduralkodó német esztétikai álláspont után nála találkoztam először a francia állásponttal.

Később, a háború előtt és alatt beszélgetéseink egyre inkább a politika köré fonódtak. Szenvedélyes náciellenesek lévén, volt témánk bőven az események meg- és elítélésében, országunk sorsának várható alakulásában.

A háború után már csak néha találkoztunk, megszűntek a „lejegyzések”. Ő előbb a rádió zeneigazgatója, a Nemzeti Zenede és a Néprajzi Múzeum főigazgatója lett, majd rövidesen mindenünnen kimaradt, sőt állás nélkül maradt! Én pedig fél-évi „közéleti tevékenység” után az Egyetemi Könyvtárba, ad-digi munkahelyemre visszavonulva éltem. Míg egyszer csak a múzeum vezetősége a zenei osztály élére hívott, az ő egykori helyére. (Ahová hiába ajánltam előzőleg több ízben Rajeczkyt, aki már ott dolgozott akkor Lajtha mellett, de aki többszörösen visszautasította a felkínált pozíciót.) Így lettem Lajtha utóda a Néprajzi Múzeumban.

S ekkor újra jelen lehettem lejegyzéseim, amelyeknek kedvéért hetenkint háromszor kijárt egykori munkahelyére. Akkor ugyanis ezekért a lejegyzésekért fizette a minisztérium, ahol még volt annyi tekintélye és jó embere, hogy így enyhítették

a rajta esett méltánytalanságot. Megbámullhattam energiáját és akaraterejét, lebírhatatlan segítőkészségét. Nyolcan-tízen sűrűlödtek körülötte azokon a napokon, mind olyanok, akiknek ő, a kegyvesztett, az állástalan harcolt ki különböző jogcímen alklalmi keresetet. Végül már egész „csoport”-ja volt, amelyből egyesek még ottlétem alatt váltak az osztály dolgozóivá, mások távozásom után. Akkor azonban még csak abból éltek, amit Lajtha gyűjtéseivel, lejegyzéseivel és később hanglemez-fölvételeivel biztosított nekik is, magának is. De milyen munkával! Három-négy hangszerből álló, falusi cigánybanda heterofóniája, kemény disszonanciákkal, áthangolt hangszereken, amit partitúralejegyzésben, többszöri eljátszás teljes terjedelmében akart közölni. Igaz, kitűnő segítőtársai voltak – Rajeczky és Avasi Béla –, mégis ez már kemény, verejtékes munka volt, megszűntek a beszélgetések, s munka végeztével a résztvevők épp csak hogy nem szédelegtek. De hajtania kellett; nemcsak azért, mert a minisztérium darabszám fizetett, hanem mert hajtotta a tudományos ambíció is: úttörőt, példamutatót alkotni, minél előbb kiállani vele a nemzetközi szakkörök nyilvánossága elé.

S emellett egyre többet komponált. Ekkor alkotta négy utolsó szimfóniáját, utolsó vonósnégységeit. Élete legtermékenyebb korszaka volt ez, mintha most jött volna rá igazán ereje tudatára.

Közben nekem is segített. A Néprajzi Társaság megbízott egy Bartók-émlékkönyv szerkesztésével, s csak úgy akartam vállalni, ha nemzetközi kötetet csinálhatok világnyelven, külföldiekkel. Hosszú kálvária volt ez az ötvenes évek közepén, de végül sikerült. Azonban ekkor következett a neheze: megszerezni a legjobb külföldi szakembereket. Kértem Lajthát, bossza rendelkezésünkre kitűnő nemzetközi kapcsolatait. Szíve-

sen megtette. Nemcsak címeket adott, hanem személyesen írt barátainak, hogy bizalmukat megnyerje számunkra. Így tudtuk biztosítani Baud-Bovy, Brăiloiu, Azevedo, Collaer, Jaap Kunst részvételét.

Halála teljesen váratlanul ért. Hiszen ruganyos, friss járása, sportosan hátrafesztett vállai mindig tíz évvel fiatalabbnak mutatták, mint amennyi volt. Sőt tulajdonképpen sosem láttam rajta változást az alatt a harmincegy év alatt, amíg ismertem. Igaz, egy korábbi szívtrombózisa 1957-ben már rosszat jósolt – azokban az időkben, amikor nagyjaink közül többen estek áldozatul szívüknek: Ferenczy Béni, a szobrász, Őelőtte, s azóta is béna és néma, Kodály valamivel utána. De ő is, mint Kodály, visszanyerte korábbi frissességét, s azt hittük alkotásai mind nagyobb szárnyalásából, hogy életereje is követi alkotóereje lendületét.

Sajnos, nem így történt. A test levált, mint kifáradt hordozó-rakéta, s szelleme műveivel rátért az örök pályára.

1968

A „vers és dallam” kutatója

Aki a magyar művelődés bármely ágának múltját kutatja, annak egy kicsit polihisztornak kell lennie. A töredezett emléksanyag inkább eltakarja az egykori valóságot, mintsem megmutatja. Igazi arcát csak az láthatja meg, aki több oldalról közeledik feléje.

A magyar zenetörténet túlnyomó részben énekelt versek története. Ha valaki hiányos emlékeinkből meg akarja rajzolni, föl kell vértéznie magát a népzene, az irodalom és a történelem ismeretével. Aki pedig ilyen ismeretekkel és ilyen érdeklődéssel fordul múltunk felé, annak törvényszerűen el kell jutnia a versritmus problémáihoz.

Ének és vers – a szíami ikerpár – a ritmusban forr össze szétválaszthatatlanul. Zenei és irodalmi érdeklődés itt fut össze egyetlen pontba. Nálunk, magyaroknál különösen: zenei emlékeink legnagyobb hiányossága a ritmusjelzés, verstani irodalmunknak pedig legvitatottabb kérdése a ritmus helyes értelmezése. Régi verseink ritmusának megoldását igen sokszor vártuk a dallamtól, dallamfölgjegyzéseinkét pedig a szöveg lejtésétől. Ha pedig mindkettő cserbenhagy, egy harmadiktól, a néphagyomány tanúságától.

Szabolcsi Bence pályáját kezdettől fogva ez a hármas érdeklődés irányította. Ebben is követi mesterét, Kodályt, akit ugyanaz a hármas érdeklődés vezetett új eredményekhez, köztük versritmust megfejtő eredményekhez is. Természetes, hogy